

## ПРЕВЕНЦІЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА ЯК БАЗОВІ ДЕФІНІЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

*Статтю присвячено дослідженню сутності понять «превенція» і «профілактика» як базових дефініцій соціальної роботи. Особливу увагу приділено аналізу спільних і відмінних характеристик зазначених понять. Проаналізувавши сутність понять «превенція» і «профілактика», як базових дефініцій соціальної роботи, можна констатувати, що ці поняття не є тотожними, поняття «превенція» є значно ширшим за поняття «профілактика» за рахунок більш широкого спектру сфер застосування, а профілактика є складовою частиною дефініції «превенція».*

**Ключові слова:** превенція, профілактика, превентивна діяльність.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** У різних країнах світу питання превентивної діяльності є пріоритетними у психолого-педагогічних, медичних, правових і соціально-педагогічних дослідженнях. Для України проблема превентивності набуває особливої актуальності, оскільки становлення молоді відбувається в складних соціокультурних умовах економічних і політичних змін, невідповідності соціальних процесів, криміногенності суспільства тощо. Перспективність превентивної діяльності зумовлена процесами реформування рівнів соціальної сфери та системи освіти в Україні, що стосуються концептуальних основ виховного процесу, змісту, форм, методів, технологій, показників результативності виховної діяльності та спонукають до пошуку нових підходів у вихованні молоді.

Зростання кількості молодих людей з проявами девіантної поведінки не лише свідчить про полімотивованість і складність цієї проблеми, але й про недостатню ефективність здійснюваних превентивних заходів і певну недосконалість науково-методичного забезпечення превентивної діяльності серед дітей та молоді. На підставі врахування недоліків попередньої практики реалізації профілактичних завдань, основна увага має бути спрямована на розробку і практичне впровадження нового змісту превентивної діяльності. Зокрема така діяльність в освітньому середовищі має стати пріоритетним напрямом роботи всіх суб'єктів та об'єктів виховного процесу, а особливо соціальних педагогів і соціальних працівників.

**Метою** статті є аналіз сутності понять «превенція» і «профілактика» як базових дефініцій соціальної роботи.

**Завданням** статті є виявлення базових, спільних, відмінних і конвергентних характеристик понять «превенція» та «профілактика» в контексті проблематики започаткованого дослідження.

**Аналіз останніх досліджень.** У презентованому дослідженні вищезазначена проблема представлена в працях дослідників, які вивчали теоретичні аспекти превентивності з точки зору соціальної педагогіки та соціальної роботи (В. Оржеховська, Л. Кондрашова, О. Пилипенко, В. Ролінський, С. Кириленко та ін.). Слід виокремити праці, присвячені розробці теоретичних основ профілактичної роботи як напряму соціально-педагогічної діяльності, О. Безпалько, Р. Вайноли, Л. Завацької, І. Зверевої, А. Капської, Р. Овчарової, С. Харченка, Є. Холостової та ін.

**Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття.** На основі аналізу наукових джерел ми дійшли висновку про те, що порівняльний аналіз сутності понять «превенція» і «профілактика», як базових дефініцій соціальної роботи, висвітлено недостатньо і розглянуто поверхово. Увага науковців більшою мірою зосереджена на вивченні питань практичного застосування форм і методів превентивної та профілактичної роботи. Отже, існує необхідність подальшого дослідження зазначеної проблематики.

**Виклад основних результатів теоретичного аналізу.** Першим кроком до поглиблення наукового пізнання сутності понять «превенція» і «профілактика» є аналітична робота з довідниковими джерелами. Зокрема у понятійно-термінологічному словнику з соціальної роботи «превенція» (з лат. praeventio – «застерегаю») трактується як: попередження, застереження, запобігання; дії з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, корегування тих умов, що призводять до фізичних або емоційних порушень, виникнення соціоекономічних проблем.

Водночас О. Бородкіна зазначає, що під превенцією розуміється спроба запобігання небажаних подій, явищ, процесів. Соціальна робота з моменту своєї інституціоналізації враховувала концепцію превенції,

тому елементи соціального проектування і планування завжди присутні в соціальній роботі, а отже, є не що інше, як превентивні заходи. У всіх західних країнах превентивна допомога є фактично одним із провідних факторів розвитку методів і технологій соціального захисту [2, с. 119].

Заслужують на увагу положення моделі соціальної роботи, що обґрунтовані німецьким соціологом Клаусом П. Яппі, яка є найбільш адаптованою до практики. Під превенцією науковець розуміє «небезпеку» і «ризик», істотна відмінність між цими поняттями полягає в тому, що ризик передбачає певний моральний вибір і співвідноситься з результатами суб'єктивного рішення: «ризикувати чи ні», тоді як небезпека пов'язана із зовнішніми (стосовно клієнта) об'єктивними обставинами. Тобто, превенція з самого початку співвідноситься з небезпекою, але її мета полягає в трансформації небажаного стану ризику, що надає клієнту певну свободу вибору та можливість прийняття виваженого рішення з вигодою для себе.

Залежно від спрямованості превентивних заходів, виокремлюють такі види превенції: матеріальна і формальна. Зокрема, матеріальна превенція пов'язана з процесами, у результаті яких можуть виникати соціальні проблеми. Формальна превенція представляє собою механізм компенсації наслідків соціальних проблем. Наприклад, така соціальна проблема, як безробіття – це зразок матеріальної превенції, а виплата допомоги по безробіттю – це зразок формальної. Зазначені види превенції представляють собою основне ядро сучасної системи соціального захисту і безпеки, вони ефективні в тому випадку, коли стосуються найбільш типових соціальних проблем сучасного суспільства (хвороби, безробіття тощо). Проте в умовах сьогодення з'являються нові проблеми, які кардинально відрізняються від попередніх. Зокрема можна виокремити такі проблеми, як забруднення навколишнього середовища, ядерна загроза, тероризм тощо. Для вирішення подібних проблем традиційні превентивні методи і технології є малоефективними. Таким чином, суспільство потребує розробки інших механізмів соціального захисту і безпеки, що, у свою чергу, спонукає до генерування нових концептуальних підходів, нових організаційних форм соціальної роботи, що й актуалізує необхідність вирішення цієї проблеми.

Значний інтерес для презентованого дослідження становлять висновки В. Волканової, яка трактує поняття «превенція» як процес запобігання негативним явищам і станам особистості. З метою розширення визначеності суті дослідницького пошуку дослідниця також визначає такі поняття, як превентивна діяльність, превентивне виховання, превентивні заходи [3]. Проаналізуємо сутність цих понять. Поняття «превентивна діяльність» дослідниця пояснює, як діяльність, що спрямована на запобігання порушень загальнообов'язкових правил поведінки в суспільстві. Водночас превентивне виховання є: невід'ємною складовою системи навчально-виховного процесу закладу освіти, що забезпечує можливість формування в учнів імунітету до негативних впливів соціального оточення; системою профілактично-підготовчих дій,

що спрямовані на запобігання формуванню в учнів негативних звичок, рис характеру, проявів асоціальної поведінки та організацію належного контролю за їхньою діяльністю. У свою чергу, превентивні заходи представляють собою запобіжну систему діяльності, що спрямована на усунення причин і запобігання злочинності та антигромадських проявів [3].

У контексті започаткованого дослідження, важливим є виокремлення С. Максимюк первинної, вторинної, третинної та загально-педагогічної превенцій. Первинна превенція має переважно соціальну спрямованість на розвиток умов, що сприяють збереженню здоров'я і життя дітей та молоді, попередженню негативного впливу. Вона є масовою і найбільш ефективною. Серед заходів можна виокремити: заходи педагогічного захисту; фізіолого-педагогічний захист (захист здоров'я, безпека життя і розвитку); психолого-педагогічний захист (надання допомоги у психологічній стабілізації особистості, стійкості, творчості, здатності розуміти і розкривати себе); соціально-педагогічний захист (розвиток здібностей, інтересів позитивних якостей людини, захист її прав) [5].

Вторинна превенція визначається як більш раннє виявлення негативних змін у поведінці дитини з метою попередження їхнього подальшого розвитку. Логічною при цьому буде діагностика різних аспектів життєдіяльності учнів, глибокий аналіз причин і обставин, що зумовлюють їхню асоціальну поведінку. Ранню корекцію необхідно розпочинати вже в старших групах дитячого садка, оскільки показниками ранніх відхилень може бути агресивність, грубість, брехливість, лінощі. До виховних заходів слід віднести самопізнання, самовизначення, саморозвиток, тобто самовдосконалення.

Третинна превенція є цілеспрямованою, особистісно-орієнтованою, що поєднує низку заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень поведінки у важку стадію. Заходи мають бути індивідуально-цілеспрямованими.

Загально-педагогічну превенцію трактують як складову навчально-виховного процесу освітнього закладу, яка поділяється на дві групи: загальну ранню превенцію з усіма учнями та їхніми батьками. Ця превенція представляє собою: комплекс впливів на свідомість, почуття і волю учнів з метою попередження антигромадської поведінки; розвиток почуття соціальної відповідальності підлітків за свою поведінку; глибоке усвідомлення не лише своїх прав, але й обов'язків. Мета педагогічної превенції має втілюватися як взірць через позитивний приклад, ідеал людини, який може виступати як мета виховання щодо забезпечення набуття учнями особистого досвіду реалізації прав і виконання своїх обов'язків [5].

У контексті соціальної роботи науковці розглядають превенцію як дії з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, корегування тих умов, що сприяють фізичним або емоційним порушенням, виникненню соціоекономічних проблем. Логічним висновком є те, що превенція – це запобігання девіантної поведінки, адикцій, способу життя, який веде до хвороб, знецінення сенсу життя тощо [6].

Зважаючи на вищезазначене, превентивну діяльність ми розуміємо як цілеспрямовано-комплексний вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, що спрямована на: фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості; формування здорового способу життя, навичок відповідальної поведінки; вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення; профілактику асоціальних проявів у поведінці дітей та молоді, позитивне бачення життя.

Як свідчать результати теоретичного аналізу, існує декілька підходів щодо трактування сутності поняття «профілактика»: медичний, юридичний, психолого-педагогічний. Зокрема, у межах медичного підходу (тлумачний словник за редакцією Т. Єфремової) профілактика визначається як низка заходів, що попереджають захворювання і спрямовані на створення здорових умов праці та побуту населення. У Законі України «Про профілактику правопорушень» поняття «профілактика» трактується з точки зору юридичної науки як заходи, що спрямовані на виявлення причин та умов, що сприяють учиненню правопорушень на всій території України або в окремих регіонах, галузях, господарствах стосовно частини населення або групи осіб, а також на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності.

У контексті презентованого дослідження значний інтерес представляє трактування поняття «профілактика» у межах психолого-педагогічного підходу. Так, понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи визначає профілактику як систему соціальних, медичних та інших заходів, спрямованих на запобігання, відвернення розвитку соціальних проблем або захворювань [8]. У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» профілактику трактують як вид соціальної роботи, що спрямована на: запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді; аморальну, протиправну поведінку дітей та молоді; виявлення негативних впливів на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання таким впливам; поширення соціально-небезпечних хвороб серед дітей та молоді [4].

За результатами досліджень І. Парфанович, поняття «профілактика» (від грецького *prophylaktikos* – «запобіжний») асоціюється із запланованим попередженням несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати ті або інші небажані наслідки. З огляду на це, профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, спрямованих здебільшого на досягнення бажаного результату, але водночас, і на запобігання можливих негативних явищ [7, с. 12]. На думку науковця, особливу увагу слід приділяти соціальній профілактиці, яка має на меті зусилля, що спрямовані: на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп; попередження ускладнення вже наявних проблем.

На підставі теоретичного аналізу, можна констатувати, що соціальна профілактика – це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження,

локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Соціальна профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення поведінки у психологічному і соціальному розвитку дітей та молоді, стану здоров'я, а також організації життєдіяльності та дозвілля. Всесвітня Організація Охорони здоров'я виділяє первинну, вторинну і третинну профілактику.

Ми опираємося на положення, обґрунтовані О. Безпалько, яка визначає, що метою профілактики є зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем або життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнень вже наявних проблем. Профілактика – це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення психологічного і соціального розвитку дітей і молоді, їхньої поведінки, стану здоров'я, а також організації життєдіяльності та дозвілля. Дослідниця розрізняє загальну і спеціальну профілактику. Сутність загальної профілактики полягає в здійсненні попереджувальних заходів, що спрямовані на виникнення певних проблем у майбутньому людини (профілактика, спрямована на попередження негативної ризикованої поведінки підлітків). Спеціальною профілактикою називається система заходів, що спрямовані на попередження і локалізацію конкретних негативних явищ у поведінці людей (профілактика наркозалежної поведінки, профілактика небезпечної статевої поведінки тощо) [1, с. 72].

Резюмуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що в контексті психолого-педагогічного підходу профілактику розглядають як роботу, що спрямована на: попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді; виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу. Профілактика ґрунтується на виявленні несприятливих психобіологічних, психолого-педагогічних, соціальних умов, що зумовлюють відхилення психічного і соціального розвитку молоді, її поведінки, стану здоров'я, а також організації життєдіяльності та дозвілля.

**Висновки.** Проаналізувавши сутність понять «превенція» і «профілактика» як базових дефініцій соціальної роботи можна констатувати, що ці поняття не є тотожними. На нашу думку, поняття «превенція» є значно ширшим за поняття «профілактика» за рахунок більш широкого спектру сфер застосування, а профілактика є складовою частиною дефініції «превенція».

**Перспективи подальшого розгляду.** З огляду на те, що питання превентивної діяльності в контексті соціальної роботи є актуальним, проте недостатньо висвітленим, тому потребує подальшого розгляду у сенсі теоретико-методологічних засад та підкріплення його результатами емпіричних та практично-орієнтованих досліджень.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методологічні основи : [монографія] / Ольга Володимирівна Безпалько. – К. : Науковий світ, 2006. – 363 с.
2. Бородкина О. И. Западные модели социальной работы: теоретические аспекты. Энциклопедия социальной работы / О. И. Бородкина. – М., 1993 – 267 с.
3. Волканова В. В. Абетка соціального педагога / В. В. Волканова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 235 с.
4. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Максимюк С. П. Педагогіка : [навчальний посібник] / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
6. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : [навч. посібник] / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
7. Парфанович І. І. Соціальна профілактика : [курс лекцій] / І. І. Парфанович. – Тернопіль : ТДПУ, 2009. – 159 с.
8. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / За ред. Козубовської І. І., Мигович І. І. – Ужгород, 2000. – 250 с.

**Чубук Р. В., Вернигорова С. В.,**

*Черноморський державний університет ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна*

### ПРЕВЕНЦИЯ И ПРОФИЛАКТИКА КАК БАЗОВЫЕ ДЕФИНИЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

*Статья посвящена исследованию сущности понятий «превенция» и «профилактика» как базовых дефиниций социальной работы. Особое внимание уделяется анализу общих и отличительных характеристик указанных понятий. Проанализировав сущность понятий «превенция» и «профилактика», как базовых дефиниций социальной работы, можно констатировать, что эти понятия не являются тождественными, понятие «превенция» значительно шире понятия «профилактика» за счет более широкого спектра областей применения, а профилактика является составной частью дефиниции «превенция».*

**Ключевые слова:** *превенция; профилактика; превентивная деятельность.*

**Chubuk R., Vernyhorova S.,**

*Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine*

### PREVENTION AND PROFILAXIS AS THE BASIC DIFINITION OF SOCIAL WORK

*The article is dedicated for investigations the essence of such concepts of «prevention» and «prophylaxis» as basic definitions of social work. Special attention is paid to the analysis of common and divergent characteristics of mentioned concepts.*

*In the context of social work, prevention should be viewed as actions in order of prophylaxis, mollification, faciliation, correction of those conditions, which contribute to physical or emotional disturbances, appearing of socio-economic problems. The logical conclusion is that prevention – is precluding of deviant behavior, addictions and lifestyle, that leads to diseases, devaluation of life's meaning and so on. Therefore, preventive activities should be understood as a complex purposesful influence on the individuality in the process of active dynamic interaction with social institutions, which is aimed at: physical, mental, spiritual, social development of the individuality; forming healthy lifestyle, habits of responsible behavior; working out immunity to negative influences of the social environment; prophylaxis of asocial displays in behavior of children and youth; a positive vision of life.*

*Within psycho-pedagogical approach researchers consider prophylaxis as a work, wich aimed at preventing immoral, illegal, other asocial behavior of children and youth; detecting of any negative influence on their lives and health, and precluding of such effects. Prophylaxis is based on early detection of unfavorable psycho-biological, psycho-pedagogical and social conditions, that cause deflections in psychical and social development of young people, their behavior, state of health, and of course in organization of vital activity.*

*After analyzing the nature of the concepts of «prevention» and « prophylaxis» as basic definitions of social work, we can state that these concepts are not identical. In our opinion, the term «prevention» is much broader than the concept «prophylaxis» by virtue of a broader range of it's usage fields, and prophylaxis is component of the definition «prevention».*

**Keywords:** *prevention; prophylaxis; preventive activities.*

**Рецензенти:** *Онищук В. М., д. соц. н., професор;  
Архипова С. П., к. пед. н., професор.*